

ЖІНОЧА СІЧ У ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ 1938–1939 рр. НА ЗАКАРПАТТІ: ВІДОМЕ І МАЛОВІДОМЕ

Валерій Капелюшний, Юрій Каліберда

WOMEN'S SICH IN THE LIBERATION MOVEMENT OF 1938–1939 IN TRANSCARPATHTIA: KNOWN AND LITTLE KNOWN

Valerii Kapeliushnyi, Yurii Kaliberda

The article examines the history of the creation of the Women's Sich and its participation in the struggle for Ukrainian statehood in 1938–1939 in Transcarpathia. The authors note that in the 1920s and 1930s, political parties and public organizations in Transcarpathia actively advocated the granting of cultural and national autonomy to Carpathian Ukraine, the creation of the Ukrainian national state and reunification in the United Independent Ukrainian State, and it is emphasized that Transcarpathian women are equal with men took an active part in these processes, in particular, their activity in various public and cultural associations of the time – «Women's Union», «Enlightenment (Prosvita)», «Plast» was the most noticeable. Attention is focused on the creation of the Carpathian Sich, whose units were constantly replenished with volunteers, as well as on the fact that in November 1938, the first women volunteers also appeared in the ranks of the Carpathian Sich, and on January 1, 1939, it was announced in the Ukrainian press about the organization of the Women's Sich. The activities of women in the conditions of hostilities during the invasion of Hungarian troops were analyzed and summarized, the question was raised about the need for a more thorough study of the further fate of women members of Sich after the occupation of Transcarpathia by Hungarian troops.

Keywords: Women's Sich, Organization of Ukrainian Nationalists, Carpathian Ukraine, Carpathian Sich, Ukrainian statehood.

З історичних джерел відомо, що до збройної боротьби з угорськими загарбниками в Карпатській Україні активно долучилось і українське жіноцтво, більше того, участь жіноцтва у Визвольних змаганнях 1938–1939 рр. на Закарпатті безперечно належить до однієї із славетних і героїчних сторінок вітчизняної історії. Так, поряд із чоловічими військовими відділами в структурі Карпатської Січі, а саме так називались Збройні сили Карпатської України, існували і жіночі формування – так звана «Жіноча Січ».

Внесок закарпатських українок у справу боротьби за українську державність вимагає неупередженого і ретельного наукового дослідження з боку вітчизняних істориків. Метою цієї статті є намагання авторів стисло висвітлити історію створення Жіночої Січі у складі Збройних сил Карпатської України та участь її особового складу у Визвольних змаганнях на Закарпатті в січні-березні 1939 р.

Первинну інформацію про створення жіночого військового підрозділу у складі Карпатської Січі на початку 1939 р. стисло надала «Енциклопедія Українознавства» (Енциклопедія Українознавства, т. 2, с. 695).

Сторінки історії Жіночої Січі знайшли своє висвітлення також в монографії сучасного дослідника О. Пагірі «Карпатська Січ: військове формування Карпатської України: науково-популярне видання» (Пагіря 2010, с. 102–109), в статтях П. Костюка, О. Панченка, О. Штефаньо, спогадах активних учасників тих подій – В. Гренджа-Донського, О. Кандиби-Ольжича, М. Логуша, З. Плітас, С. Росохи, П. Стерчо та ін.

Відомо, що в 1919–1939 рр. Закарпаття після розпаду Австро-Угорської імперії згідно Сен-Жерменського (1919) і Тріанонського (1920) мирних договорів входило до складу Че-

хо-Словаччини на правах автономної територіальної одиниці під назвою Підкарпатська Русь. Проте реальний автономний статус Підкарпатської Русі, так і не був забезпечений чехо-словацьким урядом (Підкова 1993–1999, т. 2, с. 18). В той же час, відносна політична свобода не могла підмінити споконвічного прагнення карпатських українців до створення національної держави. У 1920–30-х рр. політичні партії і громадські організації на Закарпатті активно виступали за надання Карпатській Україні культурно-національної автономії, створення Української національної держави і возз'єднання у Соборній незалежній українській державі.

Варто наголосити, що закарпатське жіноцтво нарівні з чоловіками брало активну участь у цих процесах. Найбільш помітною була їх активність у різних тогочасних громадських і культурних об'єднаннях – «Жіночому Союзу», «Просвіті», «Пласті».

Підписання Мюнхенського договору (25.05.1938), складне міжнародне становище Чехо-Словаччини, і наростаюча боротьба українського населення за політичні права примусили чеський уряд погодитися надати Карпатській Україні статус автономної республіки.

8 жовтня 1938 р. на Закарпатті був утворений перший автономний уряд на чолі з А. Бродієм. 22 жовтня 1938 р. празький парламент ухвалив конституційний закон про автономію Карпатської України, після чого Чехо-Словаччина перетворилася на федеративну державу чехів, словаків і карпатських українців.

27 жовтня 1938 р. за антиугорську політику А. Бродія було усунуто з посади голови уряду і прем'єр-міністром Карпатської України став А. Волошин, який активно здійснював заходи, спрямовані на розбудову Української держави (Підкова 1993–1999, т. 2, с. 19).

Рішенням Віденського арбітражу 1938 р. значна частина Карпатської України з містами Ужгород, Мукачів і Берегів були приєднані до Угорщини. За цих умов столицю Карпатської України було перенесено до Хусту.

Намагаючись не допустити розгортання українського національно-визвольного руху і з метою дестабілізації економічної і політичної ситуації, угорські і польські спецслужби засилали на територію Закарпатської України диверсійно-терористичні групи.

9 листопада 1938 р. для захисту державної незалежності і боротьби з угорськими терористами з «рондьош гарді», із загонів Української Національної Оборони (напіввійськова організація закарпатської молоді, заснована у вересні 1938 р.) були створені Збройні сили Карпатської України – Організація Національної Оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС), значну допомогу в організації якої надала Організація Українських Націоналістів (ОУН) (Карпатська Січ 2024).

Управління Карпатської Січі здійснювала Головна Команда. До її складу увійшли: Д. Климпуш – комендант, І. Роман – заступник, І. Рогач – генеральний писар, С. Росоха – зв'язковий старшина з урядом Карпатської України. Начальником Генерального штабу було призначено полковника М. Колодзінського (Підкова 1993–1999, т. 2, с. 19).

Члени Карпатської Січі були розподілені у гарнізони, де проводили військовий вишкіл молоді. Частина січовиків несла службу в поліції або прикордонній сторожі, ведучи боротьбу з угорськими або польськими диверсійними групами, Карпатська Січ проводила активну культурно-просвітницьку роботу серед українського населення та видавала тижневик «Наступ» (ред. С. Росоха) (Карпатська Січ 2024).

Загони Карпатської Січі постійно поповнювалися добровольцями. До її лав вступала молодь, селяни, робітники, вчителі, колишні старшини та вояки армій Української Народної Республіки та Української Галицької Армії, члени ОУН, які нелегально переходили на територію Закарпаття через польсько-чехо-словацький кордон із Галичини та Волині з метою допомоги Карпатській Україні збудувати власну армію (Карпатська Січ 2024; Костюк 2012; Пагіря 2010).

В листопаді 1938 р. у лавах Карпатської Січі також з'являються перші жінки-добровольці (Стерчо 1985, с. 29). Після проголошення новообраним парламентом 15.03.1939 р. незалежності Карпатської України Карпатська Січ стала національними Збройними силами молоді держави.

1 січня 1939 р. в українській пресі було оголошено про організацію Жіночої Січі. Для цього в структурі Ради ОНОКС було створено Головну референтуру жіночих відділів Карпатської Січі. Її очолила Стефанія Тисовська, а заступником (організаційним референтом) стала Марія Химинець (Пагіря 2010, с. 102).

Водночас при кожній окружній та районній команді Карпатської Січі організовувались аналогічні референтури, які їй напряду підпорядковувались.

Так, у зверненні Головної Команди Карпатської Січі від 01.01.1939 р. містився заклик до свідомого українського жіноцтва з метою прилучатися до боротьби за Українську державність, особисто вступати до лав Карпатської Січі, організовувати жіночі відділи в кожному населеному пункті Карпатської України, вишколювати місцевих провідниць та організаторок січового

руху. Наприкінці звернення зазначалося: «Нехай не лишиться ні одна українська жінка поза рамцями січової організації» (Пагіря 2010, с. 102–103).

17 січня 1939 р. Головна Команда Карпатської Січі звернулося до національно свідомого жіноцтва краю із закликом вступати в організацію «Жіночої Карпатської Січі», виховувати дітей в національному дусі, протистояти ворожій агітації та пропаганді на території Закарпаття, проводити культурно-просвітницьку та національну роботу серед населення, організації різних громадських зібрань, поширення української преси.

З метою надати процесу створення Жіночої Січі більш організованого характеру, Стефанія Тисовська видала за власним підписом інструкції про заснування жіночих відділів і рефентур при окружних та районних командах Карпатської Січі (Пагіря 2010, с. 103). Ці інструкції визначали організаційну структуру побудови рефентур жіночих відділів в округах, які повинні бути очолені місцевими референтками зі своїми заступницями. Наказна частина цих документів вимагала негайного створення по селах відділів із жінок та дівчат на чолі з провідницями, які повинні були надати поіменний список своїх членів до Головної рефентури жіночих відділів в Хусті. Водночас оголошувались конкурси на заснування жіночих відділів Карпатської Січі в населених пунктах Карпатської України (Пагіря 2010, с. 103).

Впродовж січня 1939 р. найбільш організовано установчі збори Жіночої Січі відбулися на території Рахівського, Свалявського та Воловецького округів. Так, 9 січня на установчому з'їзді Жіночої Січі у Великому Бичкові перед присутніми були зачитані реферати пані Маркуш на тему «Завдання жінки в ОНОКС». «Велике значення для нас українських жінок має «Карпатська Січ», – стверджувала у своїй доповіді Маркуш, – Сьогодні жінка має ті самі права, що чоловік з політичної сторони. Однак далеко більше завдання падає на жінку. Вона є матір'ю, господинею і виховницею. Щоби вона, тобто жінка-мати, могла виховувати нам молоду генерацію, свідому як національно так політично, мусить бути сама добре підготована. Завданням нашої організації є виховання свідомих жінок, щоб у часі потреби могли стати на поміч чоловікам, які підуть на фронт ... Жінка працює, як санітарка, а головно як розвідниця ... Маємо гуртувати жінок менш свідомих і привчати їх пізнавати свій рідний заохочувати наших борців, котрі будуть на фронті. На мою думку, завданням жінки є стати свідомою виховницею й організаторкою в молодій Карпатській Україні...» (ЦДАВО України, арк. 40–48).

Головою районної рефентури при районній команді ОНОКС у Великому Бичкові була обрана місцева вчителька А. Ткачуківна, а її заступницею – А. Сурупова (Пагіря 2010, с. 103–104). Підсумком таких зборів став запис того ж дня до жіночого відділу 45 дівчат, яких розподілили по трьох роям (гурткам) (1-й рій – 15, 2-й – 11, 3-й – 13 жінок-січовиків) (Пагіря 2010, с. 103).

Майже одночасно було створено жіночий відділ у Малому Бичкові у складі двох роїв на чолі з місцевим вчителем С. Грицевою і в Сваляві – на чолі з референткою Куцуляк. Менші відділи постали у Кобилецькій Полянці та Росішці (Пагіря 2010, с. 103–104).

*Карпатські січовички
на святі Соборної України
у Хусті 22 січня 1939 року.*

Жінки-січовики брали участь у різних заходах з нагоди національних і релігійних свят, організації вечорів та вистав, урочистих маршах, зборах коштів на потреби українського війська, виборах до Сейму Карпатської України (12 лютого 1939 р.), відзначенні свята Соборності України 22 січня у Хусті, шили для вояків однострої, національні та військові прапори (Логуш 1954, с. 3; Михалевич 1995, с. 139–152).

26 лютого жіночі відділи Січі на чолі з провідницею Мільфантовою в приміщенні Торговельної академії у Сваляві, після закінчення окружного з'їзду Карпатської Січі і освячення бойового прапора, прийняли урочисту присягу на вірність Батьківщині (Пагіря 2010, с. 105). Схожі процеси відбувались в інших районах Карпатської України. До осередків Жіночої Січі почали масово вступати місцеві жінки та дівчата. «Жіноцтво масово горнулося до Січі, відчуючи значення участі жінки в житті і збройній боротьбі народу», – згадував на сторінках своєї статті «Вояки-будівничі» відомий український поет, археолог, громадський і політичний діяч Олег Кандиба-Ольжич (1907–1944). Невдовзі Жіноча Січ стала масовою організацією закарпатського жіноцтва (Кандиба 1985, с. 39).

Важливим напрямком у підготовці жіночих відділів Карпатської Січі стало проведення з її членами інструкторських та вишколених курсів. З цією метою 18 січня 1939 р. рефентура Жіночої Січі ГК ОНОКС видала інструкції для проведення 3-тижневих курсів з підготовки керівників і організаторів жіночих відділів Карпатської Січі, які повинні були розпочати свою роботу з 1 по 22 лютого (Пагіря 2010, с. 107). Так, в роботі інструкторських курсів провідниць Жіночої Січі, що розпочалися 15 лютого 1939 р. в Хусті, взяли участь 50 (за ін. даними 54) жінок «від 18 років вгору», більшість з яких були учителями народних шкіл (Пагіря 2010, с. 107; Карпатська Січ 2024). Організаторами курсів були призначені М. Химинець і Н. Михалевич, а інструкторами – Зеннон Коссак і Іван Кедюлич (Химинець 1984). Суттєву допомогу в підборі інструкторських кадрів для проведення занять з національного виховання, ідеологічного вишколу та культурно-освітньої праці, а також кандидатів у слухачі їм надавали громадські організації Жіночий Союз і Пласт.

В програму навчання входили наступні дисципліни: українознавство (історія та географія України, історія української літератури), жінка та родина, народне господарство, картознавство, теренознавство, організація жіночих курсів у містах, гігієна, санітарний вишкіл (анатомія людини, фізіологія, перша медична допомога, отруйні гази), розвідка (Пагіря 2010, с. 107–108).

З 16 січня 1939 р. зусиллями жіночих відділів Січі в Сваляві були організовані курси санітарної та медичної допомоги за участю місцевого лікаря Мануляка (Пагіря 2010, с. 105).

Впродовж лютого 1939 року почали діяти інструкторські курси з вишколу провідниць та організаторів жіночих відділів Карпатської Січі у Великому Бичкові і в Перечині (Пагіря 2010, с. 107). Велика увага тут відводилася санітарному вишколу, адже саме жіночі відділи Карпатської Січі на полі бою мали виконувати функцію Червоного Хреста, надаючи першу медичну допомогу українським воякам.

До програми вишколу і виховання цих курсів входили крім вищезгаданих у цій статті також фізичне виховання, стройова підготовка («впоряд») тощо.

За задумом українського керівництва Жіноча Січ у мирний час повинна була охопити своїм впливом усе організоване й національно свідоме жіноцтво Карпатської України, виховуючи в ньому високі людські якості та національні ідеали.

19 лютого 1939 р. близько трьох тисяч представниць Жіночої Січі прибули до столиці краю, щоб взяти участь в урочистому марші вулицями міста з нагоди II-го крайового з'їзду Карпатської Січі. «Сотні січовиків у сіро-синіх уніформах, – згадувала у своїх споминах д-р Зоя Плітас, – ішли різними рядами під проводом нашої комендантки Стефанії Тисовської. На балконі Січової Гостиниці приймали парад уряд Карпатської України з прем'єром о. Волошиним на чолі» (Плітас 1959, с. 5).

З початком воєнних дій жінки активно виконували обов'язки зв'язкових та розвідників: передавали вказівки та накази Головної команди в окружні та місцеві осередки Карпатської Січі, працювали на радіо телеграфістами і телефоністами, здобували інформацію про розташування чехо-словацьких та угорських військ.

Важкою і відповідальною була робота санітарок і працівниць медичного персоналу, які надавали допомогу пораненим у шпиталях та на полі бою. Так, у Хусті із членів Жіночої Січі сформувався окремий відділ Червоного Хреста, до складу якого входили і професійні лікарі (д-ри Гуменюк і Волинець). У лазареті, розташованому у приміщенні Головної рефентури жіночих відділів Карпатської Січі Жіночої, його персонал надав першу медичну допомогу січовикам, пораненим у боях з чехо-словацькою армією в ніч із 13 на 14 березня 1939 р. (Пагіря 2010, с. 108–109).

Незважаючи на героїчний опір січовиків, 16.3.1939 р. угорська армія захопила Хуст, а 18.3. окупувала більшу частину території Закарпатської України. Під час нерівних боїв карпатських січовиків з угорськими підрозділами 15–18 березня 1939 р. санітарки Жіночої Січі надавали медичну допомогу українським воякам безпосередньо на полі бою, зі зброєю в руках заступаючи місце загиблих чоловіків. Відомо, що групу жінок-січовиків із підрозділу Гуцульського коша Карпатської Січі, угорці розстріляли 16 березня 1939 р. під час боїв на Хустському напрямку (Пагіря 2010; Панченко 2012).

По-різному склалася подальша доля жінок-січовиків після окупації Закарпаття угорськими військами.

Частина з тих, що залишилися на Батьківщині, невдовзі поповнили лави українського підпілля, продовжуючи боротьбу за державність у складі Української повстанської армії (УПА). Інші – відійшли від політичної боротьби.

Не легким було життя і тих, хто вимушений був залишити межі Карпатської України. Більшість з них так ніколи і не повернулися до рідних домівок.

Яскравим прикладом цього можна вважати життєвий шлях заступника коменданта Жіночої Січі Марії Химинець, яка у березні 1939 р. разом зі своїм чоловіком Юліаном Химинцем виїхала до Австрії. Після Другої світової війни 1939–1945 рр. подружжя емігрувало до Америки. У Сполучених Штатах Юліан і Марія Химинці стали засновниками закарпатського земляцтва «Карпатський Союз», виховали чотирьох дітей. На схилі життя Марія Химинець написала спогади «Відлуння буремних років» (Кедюлич-Химинець 2011), чимало сторінок якої присвячено трагедії Карпатської України та її героїчним оборонцям.

Без сумніву, важливим завданням дослідників залишається подальша пошукова робота розпорошеної на сьогодні джерельної бази, що стосується діяльності Жіночої Січі, зокрема в закордонних архівах, а також подальше узагальнення та осмислення наявного матеріалу з цієї важливої проблеми.

Список джерел та літератури

- ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ, В., 2013, Щастя і горе Карпатської України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/grendzha/grendzh03.htm>
- ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА, 1984, Словникова частина: У 10-ти т. Гол. ред. проф. д-р В. Кубійович. Париж-Нью-Йорк: Наукове Т-во ім. Шевченка.
- ЗБОРОВСЬКИЙ, А., 2011, «Відлуння буремних років» Марії Кедюлич-Химинець. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrnationalism.org.ua/news/?n=4764>
- КАНДИБА, О. 1985, Вояки-будівничі. На зов Києва. Український націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. Торонто-Нью-Йорк, 37–46.
- КАРПАТСЬКА СІЧ, 2024, Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Карпатська_січ
- КЕДЮЛИЧ-ХИМИНЕЦЬ, М., 2011, Відлуння буремних років: спогади. Нью-Йорк: Ukrainian Book; Ужгород: Патент.
- КОСТЮК, П., 2012, Карпатська Січ у збройній боротьбі за незалежність Карпатської України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://portal.uoun.org/publ/istorichni_statti/ukrajinska_istorija/karpatska_sich_u_zbrojnij_borotbi_za_nezalezhnist_karpatskoji_ukrajini/7-1-0-164
- ЛОГУШ, М., 1954, Українське жіноцтво у державному будівництві Карпатської України. Наше життя. Філадельфія. Ч. 10, 3.
- МИХАЛЕВИЧ, М., 1995, Стрибками по часі ... Андрій Мельник. Спогади та документи. К.: Фондація імені О. Ольжича, 139–152.
- ПАГІРЯ, О., 2010, Жіноча Січ у боротьбі за Карпатську Україну. Україна молода. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/News/57832-ZHinocha-Sich-u-borotbi-za-Karpatsku-Ukrainu>
- ПАГІРЯ, О., 2010, Карпатська Січ: військово-формування Карпатської України: науково-популярне видання. К.: Темпора.
- ПАНЧЕНКО, О., 2012, Наддніпрянець Антін Кушинський в гущі подій в Карпатській Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://maidan.org.ua/2012/02/naddnipryanets-antin-kuschynskij-v-huschi-podij-v-karpatskij-ukrajini/>

- ПІДКОВА, І., ШУСТ, Р., 1993–1999, Довідник з історії України. Видання у трьох томах: Т. 1 (А-Й). К.: Вид-во «Генеза»; Т. 2 (К-П). Київ: Вид-во «Генеза»; Т. 3 (Р-Я). К.: Вид-во «Генеза».
- ПЛІТАС, З., 1959, Із днів зриву. Наше життя. Філадельфія. Ч. 3, 5.
- РОСОХА, С., 1996, Карпатська Січ (1938–1939). Історія українського війська (1917–1995). Упорядник Я. Дашкевич. Львів: Світ, 468–481.
- СТЕРЧО, П., 1985, «Карпатська Січ» і український націоналістичний рух. На зов Києва. Український націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. Торонто-Нью-Йорк, 20–36.
- ХИМИНЕЦЬ, Ю., 1984, Мої спостереження із Закарпаття. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/zakarpattia/r13.html>
- ЦДАВО України. Ф. 3575 с., оп. 1, спр. 18, арк. 40–48.
- ШТЕФАНЬО, О., 2012, Маловідома «Жіноча Січ». До визвольних змагань в Карпатській Україні активно долучилося і жіноцтво. Новини Закарпаття. 2012. 26 березня. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakarpattia.net.ua/News/94555-Маловідома...>

References

- ENTSYKLOPEDIJA UKRAINOZNAVSTVA, 1984, [Encyclopedia of Ukrainian Studies]. Slovnkova chastyna: U 10-ty t. Hol. red. prof. d-r V. Kubiiovych. Paryzh-Niu-Iork: Naukove T-vo im. Shevchenka. [In Ukrainian].
- HRENDZHA-DONSKYI, V., 2013, Shchastia i hore Karpatskoi Ukrainy [Happiness and sorrow of Carpathian Ukraine]. [Online]. Available from: <http://litopys.org.ua/grendzha/grendzh03.htm> [In Ukrainian].
- KANDYBA, O., 1985, Voiaky-budivnychi [Warriors-builders]. Na zov Kyeva. Ukrainyski natsionalizm u II svitovii viini. Zbirnyk statei, spohadiv i dokumentiv. Toronto-Niu-York, 37–46. [In Ukrainian].
- KARPATSKA SICH, 2024, [Carpathian Sich]. Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii... [Online]. Available from: http://uk.wikipedia.org/wiki/Karpats'ka_sich [In Ukrainian].
- KEDIULYCH-KHYMYNETS, M., 2011, Vidlunnia buremnykh rokiv: spohady [Echoes of stormy years: memories]. Niu-York: Ukrainian Book; Uzhhorod: Patent. [In Ukrainian].
- KHYMYNETS, Yu., 1984, Moi sposterezhennia iz Zakarpattia [My observations from Transcarpathia]. [Online]. Available from: <http://ekhlibris.org.ua/zakarpattia/r13.html> [In Ukrainian].
- KOSTIUK, P., 2012, Karpatska Sich u zbroinii borotbi za nezalezhnist Karpatskoi Ukrainy [Carpathian Sich in the armed struggle for the independence of Carpathian Ukraine]. [Online]. Available from: http://portal.uoun.org/publ/istorichni_statti/ukrainska_istoriia/karpatska_sich_u_zbrojnij_borotbi_za_nezalezhnist_karpatskoi_ukraini/7-1-0-164 [In Ukrainian].
- LOHUSH, M., 1954, Ukrainske zhinotstvo u derzhavnomu budivnytstvi Karpatskoi Ukrainy [Ukrainian women in the state construction of Carpathian Ukraine]. Nashe zhyttia. Filadelfia. Ch. 10, 3. [In Ukrainian].
- MYKHALEVYCH, M., 1995, Strybkamy po chasi ... Andrii Melnyk. Spohady ta dokumenty [Leaps in time ... Andrii Melnyk. Memories and documents]. K.: Fundatsiia imeni O. Olzhycha, 139–152. [In Ukrainian].
- PAHIRIA, O., 2010, Karpatska Sich: viiskove formuvannia Karpatskoi Ukrainy: naukovo-populiarne vydannia [Carpathian Sich: military formation of Carpathian Ukraine: popular science edition]. K.: Tempora. [In Ukrainian].
- PAHIRIA, O., 2010, Zhinocha Sich u borotbi za Karpatsku Ukrainu [Women's Sich in the fight for Carpathian Ukraine]. Ukraina moloda. [Online]. Available from: <http://zakarpattia.net.ua/News/57832-Zhinocha-Sich-u-borotbi-za-Karpatsku-Ukrainu> [In Ukrainian].
- PANCHENKO, O., 2012, Naddniprianets Antin Kuschynskiy v hushchi podii v Karpatskii Ukraini [Antin Kushchynsky from Dnieper in the thick of events in Carpathian Ukraine]. [Online]. Available from: <http://maidan.org.ua/2012/02/naddniprianets-antin-kuschynskiy-v-hushchi-podij-v-karpatskij-ukraini/> [In Ukrainian].
- PIDKOVA, I., SHUST, R. 1993–1999, Dovidnyk z istorii Ukrainy [Handbook on the history of Ukraine]. Vydannia u trokh tomakh: T. 1 (A-J). K.: Vyd-vo «Geneza»; T. 2 (K-P). Kyiv: Vyd-vo «Geneza»; T. 3 (R-Ya). K.: Vyd-vo «Geneza». [In Ukrainian].
- PLITAS, Z., 1959, Iz dniv zryvu [From the days of the breakdown]. Nashe zhyttia. Filadelfia. Ch. 3, 5. [In Ukrainian].
- ROSOKHA, S., 1996, Karpatska Sich (1938–1939) [Carpathian Sich]. Istoriiia ukrainskoho viiska (1917–1995). Uporiadnyk Ya. Dashkevych. Lviv: Svit, 468–481. [In Ukrainian].

SHTEFANO, O., 2012, Malovidoma «Zhinocha Sich». Do vyzvolnykh zmahaniy v Karpatskii Ukraini aktyvno doluchylosia i zhinotstvo x Little-known «Women's Sich». Women actively joined the liberation struggles in Carpathian Ukraine]. *Novyny Zakarpattia*. 26 bereznia. [Online]. Available from: <https://zakarpattia.net.ua/Nevs/94555-Malovidoma...> [In Ukrainian].

STERCHO, P., 1985, «Karpatska Sich» i ukrainskyi natsionalistychnyi rukh [«Carpathian Sich» and the Ukrainian nationalist movement]. *Na zov Kyeva. Ukrainskyi natsionalizm u II svitovii viini. Zbirnyk statei, spohadiv i dokumentiv*. Toronto-Niu-York, 20–36. [In Ukrainian].

TSDAVO Ukrainy. F. 3575 s., op. 1, spr. 18, ark. 40–48. [In Ukrainian].

ZBOROVSKIY, A., 2011, «Vidlunnia buremnykh rokov» Marii Kediulych-Khymynets [«Echoes of stormy years» of Maria Kediulych-Khymynets]. [Online]. Available from: <http://vvv.ukrnationalism.org.ua/nevs/?n=4764> [In Ukrainian].

Жіноча Січ у визвольних змаганнях 1938–1939 рр. на Закарпатті: відоме і маловідоме

У статті розглядається історія створення Жіночої Січі та її участь у боротьбі за українську державність у 1938–1939 рр. на Закарпатті. Авторами зазначається, що у 1920–1930-х рр. політичні партії і громадські організації на Закарпатті активно виступали за надання Карпатській Україні культурно-національної автономії, створення Української національної держави і возз'єднання у Соборній незалежній українській державі та наголошується, що закарпатське жіноцтво нарівні з чоловіками брало активну участь у цих процесах, зокрема найбільш помітною була їх активність у різних тогочасних громадських і культурних об'єднаннях – «Жіночому Союзі», «Просвіті», «Пласті». Акцентовано увагу на створенні Карпатської Січі, загони якої постійно поповнювалися добровольцями, а також на тому, що в листопаді 1938 р. у лавах Карпатської Січі також з'являються перші жінки-добровольці, а 1 січня 1939 р. в українській пресі було оголошено про організацію Жіночої Січі. Проаналізовано та узагальнено діяльність жіноцтва в умовах бойових дій в період вторгнення угорських військ, поставлено питання про необхідність більш ґрунтовного вивчення подальшої долі жінок-січовиків після окупації Закарпаття угорськими військами.

Ключові слова: Жіноча Січ, Організація українських націоналістів, Карпатська Україна, Карпатська Січ, українська державність.

Valerii Kapeliushnyi, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Chair of the Department of Ethnology and Local Lore, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Валерій Капелюшний, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, завідувач кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3552-3675>

Yurii Kaliberda, Candidate of Historical Sciences, Lecturer, Technological College of the Dnipro State Agrarian and Economic University.

Юрій Каліберда, кандидат історичних наук, викладач ВСП «Технологічний фаховий коледж Дніпровського державного аграрно-економічного університету».

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-1114-1898>

Received: 01.09.2024

Advance Access Published: October, 2024